

Terug – in en om Surabaya

De krokodillenstad is bloedheet en heeft niet veel aan toeristen te bieden. Maar ik hou van deze grote haven- en handelsstad, ik ben een anak Surabaya. Dertig jaar geleden was ik al eens terug en toen vond ik bij op mijn tocht langs de bekende plekken nog veel van mijn jeugd terug. Nu, in augustus 2003, na zoveel jaar bevolkingsexplosie verwachtte ik niets meer te herkennen. Maar dat viel mee. Het mag een compliment zijn aan de Nederlandse stedenbouwers van 100 jaar geleden dat Surabaya de enorme toename van het verkeer goed heeft kunnen verwerken. De opzet van de stad was royaal, met brede verkeersaders en ruime winkelstraten. In mijn jeugd gaf het de indruk van rust en ruimte. De rust is weg, maar de ruimte is genoeg gebleken om de verkeersdrukke aan te kunnen. Nog steeds is er ook op de drukste wegen plaats voor de schaduwrijke Angsanabomen en een groene middenstrook, en de huizen langs wat vroeger Darmo-boulevard en Reiniersboulevard heetten zijn nog steeds herkenbaar "Hollands koloniaal": grote koele huizen met het karakteristieke pyramidedak dat als buffer tegen de hitte diende.

Ook 'mijn' straat is er nog: de Wonokitri-boulevard, thans Jalan Raya Adityawarman, een korte

brede boulevard van zo'n 30 huizen waar in het begin van de jaren vijftig de Nederlandse Militaire Missie was gehuisvest. Die Missie bestond uit een klein aantal Nederlandse militaire specialisten die na de soevereiniteitsoverdracht aan het Indonesische revolutie-leger de dingen leerden die een regulier leger nodig heeft. Een goede administratie bijvoorbeeld, het stokpaardje en het vakgebied van mijn vader. Als er tegenwoordig iets niet deugt in de administratie van het Indonesische leger kan dat niet aan mijn vader gelegen hebben, want alhoewel militair, was hij eigenlijk een gepassioneerd leraar boekhouden. Het huis dat we in die mooie eerste jaren van de Republiek bewoonden staat er vijftig jaar later nog goed bij. Geen wonder: het straatje is nog steeds militair bezit en er woont nu zelfs een generaal, die overigens bij een eerder poging van mijn zusje heeft laten weten geen prijs te stellen op vreemdelingen-bezoek. Dat is ongebruikelijk onbeleefd voor een Indonesier, maar omdat ik zelf niet erg sociabel van natuur ben, kan ik het begrijpen en volsta met het nemen van een foto van de buitenkant. Het zou de generaal vermoedelijk ook niet bevallen als ik hem vertelde dat mijn vader 'slechts' onderluitenant was toen we hier woonden, het zou een aantasting van zijn hoge status zijn.

Ik heb bij mijn reisgenoten en het reisbureau net zo lang gezeurd tot ik in Surabaya qua verblijfplaats mijn zin kreeg: hotel Tunjungan in het winkelcentrum van de stad, vlak bij de driesprong Embong Malang, Simpang en Tunjungan. Hier waren vroeger de warenhuizen toko Nam, toko Piet, toko Aurora, naast de pasar. Hier was het Hoenkwe-huis waar ze de beste vanilleijs met nogat hadden en ijspaleis Zangrandi. Hier had je ook de boekhandels Kolff en Van Dorp en het motorhuis Beretty.

Dit gedeelte van Surabaya is wel veranderd. De drukke overdekte pasar en de warenhuizen zijn verdwenen, het vlakbij gelegen zwembad Tegalsari eveneens. Het winkelcentrum wordt nu gedomineerd door Plaza Tunjungan, een enorm warenhuis-complex waar de Bijenkorf wel een keer of 6 in kan. Alle dure merken kleding, cosmetica, schoeisel kan je hier krijgen, er zijn foodcourts en

supermarkten, alles straalt luxe uit. En wat je bij die prijzen niet zou verwachten: het is er druk! Niet met toeristen want die zijn er nauwelijks in deze handelsstad. Nee, het is druk met Indonesische klanten, die zich per taxi laten aanvoeren en ook per taxi weer vertrekken. Tijdens de hele reis heb ik niet zo'n overdaad aan chique in winkels gezien als hier en de grote klandizie betekent dat er nog heel wat Indonesiers zijn die de "monetaire crisis" goed overleefd hebben. We kopen in de supermarkt wat fruit: blimbings, jeruk, durian. Op de kassastrook zie ik dat de jeruks uit Australie komen en de blimbings en durian uit Thailand. Hoe gek kan je het maken in een land waar fruit langs de weg groeit?

Onze eerste herkenningstocht vanuit Tunjungan ondernemen we om 5 uur 's middags.

Het is spitsuur en bumper aan bumper rijden auto's over de volle breedte van de straten. Dankzij het soepele geven en nemen dat kenmerkend is voor de Indonesische rijstijl blijft er beweging in de file. Voor overstekende voetgangers zijn enkele loopbruggen geplaatst. Enkele Surabayanen zien we met doodsverachting door de rijdende automenigte waden, telkens gered dankzij de reactiesnelheid van de automobilisten en hun hekel aan de rommel die het geeft als je een voetganger overrijdt..

Ik probeer op mijn gevoel terug te vinden hoe ik vroeger door deze straten naar de Gentengkali- school fietste. Veel gebouwen moeten nog dezelfde zijn en de wegen lopen nog precies zo. Maar het verkeer is zo overheersend geworden dat ik al vrij snel de kluts kwijt ben. Simpang Apotheek op het punt waar Kaliasin en Simpang samenkomen is er nog en het even verderop gelegen gouverneurspaleis herken ik eveneens, de pilaren nog steeds keurig in het wit. En linksaf in wat vroeger de Palmenlaan heette zie ik aan de overkant ijssalon Zangrandi, de plek waar we vroeger Tutti-frutti-ijs aten. Helaas is het bij gebrek aan loopbrug niet te bereiken. Net zoals vroeger valt om half zeven de nacht als een baksteen en vlak voordat het donker wordt bereiken we nog Jogodolok, het aloude beeld van een geheimzinnig glimlachende Javaanse prins in boeddhistische zithouding. Vroeger stond het onder een waringin, nu is er een altaargebouwtje voor opgericht en staat het droog onder een dak. De stenen ogen van de prins kijken vredig op ons neer.

Tretes, Wendit, Selecta

Bij elke grote stad op Java hoorde in de koloniale tijd – maar ook nu nog – een 'boven', een bergdorp waar je in de vakanties naar toe ging om een frisse neus te halen. Voor Surabaya was dat Tretes, drie kwartier rijden op 800 meter hoogte gelegen tussen de bergen Arjuno en Welirang. Mijn vader reed van 1950 tot 1953 het stuk dagelijks op en neer met zijn jeep, omdat in Tretes het administratieve opleidingscentrum van de TNI was gelegen. In een bungalow-park (Oase geheten) van zo'n 30 links en rechts van een steile weg gelegen cottages woonden de militaire studenten. In de grote schoolvakantie mochten wij altijd twee weken één van die bungalows bewonen. Ik trok dan vroeg in de ochtend met een vriendje de bergen in en als we terugkwamen hoorde ik uit het open raam van het lesgebouw de sonore stem van mijn vader zijn les opdreunen in Bahasa Indonesia.

Overall in dit mooie bergoord klonk het water van kleine beekjes die van de berg

Welirang naar beneden stroomden en langs de bungalows geleid werd om de tuinen te bewateren.

Hier groeiden rozen, hier huurde je paardjes om mee in de bossen te rijden, hier liep je 's avonds naar buiten om te voelen hoe lekker koud het was. Vriendjes beweerden dat ze hun eigen adem als wasem konden zien, zó koud was het wel. Mij lukte dat nooit.

Toen we in 1974 voor het eerst terugkeerden schrok ik. Alle bungalows van de Oase waren tot hun essentie teruggebracht: krotten waaruit alle deuren en ramen en alle sanitaire voorzieningen verdwenen waren. Kennelijk hadden de militairen het kamp verlaten en had de bevolking alles uit de huizen gesloopt wat bruikbaar was.

Nu, in 2003, is Tretes is opgeleefd en vooral in het weekend komen – net als vroeger – Surabayanen hier een frisse neus halen. Je kunt er weer paard rijden en een toeristisch looppad volgen naar de waterval Kakek Bodo. Er zijn ook nogal wat massage-salons voor meer intieme geneugten.

Op de plek waar vroeger het lesgebouw van mijn vader stond is nu een prachtig hotel verrezen (Surya geheten) en even is er de verleiding om daar een kamer te nemen. Maar ik denk toch dat het niet rustig slaapt, de schim van mijn overleden vader zo vlakbij. Een paar honderd meter verder wacht ons een nieuwe verrassing. Hier lag vroeger het befaamde zwembad Van Vloten met bijbehorend hotel.

Ook dat is geheel vernieuwd. Om het zwembad heen is nu een gloednieuw hotel gebouwd dat in Las Vegas niet zou misstaan: een in Grieks-romeinse stijl opgetrokken paleisachtig bouwwerk, met her en der vrijstaande pilaren die gekopieerd lijken van de ruines van Acropolis. De bovengedeelten van de pilaren zijn beschadigd voor de echte antiek-look en daarna dom genoeg weer netjes opgeschilderd. Hier en daar Hermesbeeldjes om het tafereel te completeren. Het

zwembad ligt hoog en vanaf de kant kijk je het dal in, een prachtig vergezicht.
(foto's)

Het geheel is absurd maar op een onverwachte manier ook prachtig en indrukwekkend.

We besluiten een nacht te boeken in Tretes Raya, zoals het nu heet. Het is zondagmiddag en we zien dat eigenlijk alle klanten Chinees zijn. De meeste zijn al aan het uitboeken, einde van het weekend immers, maar velen stellen hun vertrek een uurtje uit om te kijken hoe de blanken het doen in het zwembad. We geven hen waar voor hun geld en laten ons niet kisten, alhoewel dit van de top van de berg Welirang afkomstige water bitter koud is.

's Avonds blijken we de enige nog resterende gasten te zijn. We eten een Chinese maaltijd, gezeten in stoelen waarop aan de achterkant bordjes zijn bevestigd met

de mededeling: Elephant. Dat is vermoedelijk niet persoonlijk bedoeld, maar het kan een verklaring zijn voor de geringe klandizie.

De bouwer en eigenaar van dit hotel is een rijke Chinees, net zoals de excentriek die een eeuw geleden een Braziliaans architect inhuurde om in Lawang, een uur rijden hiervandaan, een vijf verdiepingen hoog Art Nouveau buitenverblijf te bouwen. Ik las er over in een reisgids en op weg naar Malang gaan we er langs. Het is er nog steeds, nu hotel Niagara geheten, met 6 meter hoge plafonds, schitterende ingelegde tegelvloeren, prachtige glas-in-lood-ramen, fraaie houten lambrizeringen. We worden vriendelijk rondgeleid en horen dat het tegenwoordig eigendom is van een glasfabriek.

Op een schilderij kun je zien hoe het gebouw vroeger in het landschap stond, een meter of vijftig van de grote weg. Helaas zijn er nu winkels en huizen aan de weg gebouwd, waardoor dit architectonische curiosum bijna aan het oog wordt onttrokken. Onze chauffeur Yopi reed vaak op deze weg met zijn toeristen, en had zich wel eens afgevraagd wat voor bouwsel er boven de huizen uitsteeg. Nu zag

hij het voor het eerst van dichtbij. (foto)

(Boven: Hotel Niagara geschilderd toen het nog gewoon een villa was)
(Onder: Interieur hotel Niagara)

Natuurlijk gaan we op weg naar Malang ook even langs Singosari om te kijken hoe het gesteld is met de twee reusachtige stenen wachters uit de verre oudheid die in mijn jeugd hier hun dagen sleten, tot aan de buik weggezakt in de grond. Tot onze verrassing zijn ze opgegraven en keurig op een voetstuk gezet. Met een hek eromheen. Het getuigt van zorg van de overheid voor de monumenten uit het verleden, maar het oude beeld van stenen dorpswachters waar de kinderen om heen speelden was mij toch liever. **(foto)**

Wendit, het vroeger zo idyllische natuurbad even onder Malang, is nog steeds goed herkenbaar al is het duidelijk dat er weinig bezoekers meer komen. De brutale apen waar Wendit om bekend stond hebben op een enkele na hun heil maar weer in het bos gezocht. In het zwembadgedeelte drijven groene vlokken, maar in het bredere water van het aangrenzende meertje kan je nog steeds bootje varen tussen de kangkung-kweek die er net zoals vijftig jaar geleden plaats vindt. **(foto)**

Selecta, ook zo'n bekend badplaatsje is nog wel in volle glorie en goed onderhouden: een groot zwembad met vrieskoud water en heuvelige lig- en zitweiden er om heen, vol bloemen en bomen. Helaas is ook hier het bezoekersaantal klein, zodat je je af kan vragen hoe lang dit bergparadijsje nog open blijft. **(foto)**

Onderweg

De grote steden op Java zijn overvol en druk en bij Surabaya heeft dat geleid tot het ontstaan van forensendorpen die per trein met de stad verbonden zijn. Naast de oude weg richting Pasuruan is ook een tolgeweg aangelegd, die de drukte voor een deel opvangt.

Auto rijden in Indonesië vergt veel behendigheid en stalen zenuwen. Magere kippen staan stoicijns te pikken aan de rand van de weg, ongehinderd door het voorbijrazende verkeer. We vragen ons af waarom ze nu juist deze riskante plek uitzoeken en komen tot de conclusie dat het iets te maken kan hebben met het verkeer (hoe meer de grond dreunt, hoe meer wormen zich naar boven begeven) en met het feit dat ondergronds levende diertjes bij de asfaltweg hun hoofd stoten als ze naar boven willen en dus alleen bezijden het harde oppervlak naar boven kunnen komen.

Opvallend is de rust die onderweg alom heerst. Op de sawah's wordt gewerkt, maar aan de kant van de weg wordt vooral gezeten of gelegen. Men wacht op iets.

Klanten meestal. Elk dorp heeft z'n eigen specialiteit, kroepoek of mangga's of tahu dan wel pisang of jeruks. Er staan dan langs de autoweg twintig of dertig kramen naast elkaar waar die plaatselijke specialiteit wordt aangeboden. Het curieuze is dat iedereen dat in dezelfde verpakking doet en dan wel een eenheidsverpakking van grote omvang: een hele kam bananen (minstens zo'n 20 stuks), een net met 5 kilo jeruks, een combipak met 5 mandjes tapé waar een gezin een week mee kan doen. Niemand komt op de gedachte eens iets anders aan te bieden of een kleinere verpakking te maken.

Alle aanbieders zitten te wachten tot een automobilist denkt: kom, laat ik eens... en stopt. Aangezien iedereen hetzelfde verkoopt hangt het geheel van het toeval af bij welke kraam hij belandt. Dan komen we in de fase van het afdingen. De koper heeft het hier makkelijk, want hij kan liefst 20 kraamhouders tegen elkaar uitspelen en tawarren tot op het bot. Wat de achterliggende reden is waarom 20 identieke warungs op een rij gaan staan langs de autoweg hebben wij niet kunnen achterhalen. Of het zou de redenering moeten zijn dat de gemiddelde automobilist 5 warungs nodig heeft om te zien wat de plaatselijke specialiteit is, vervolgens nog 5 om te besluiten het te kopen en daarna nog 10 voor het remspoor...

Malang, Batu, Pujon

Mooie alun-aluns zijn zeldzaam geworden op Java en ook die van Malang heeft z'n rust verloren door de grootwinkelbedrijven die zich er gevestigd hebben en de toename van straatstalletjes.

Het is gewoon overvol. We bezoeken hier op maandagochtend de vogelmarkt. Twee kleine aapjes in een kooitje dat in de volle zon staat, een bijna dubbelgevouwen konijn in een piepklein hokje en een dozijn kuikentjes in alle kleuren van de regenboog, met dieren heeft men hier weinig meegevoel. Maar even verderop is de Pasar Bunga, de bloemenmarkt, een verademing. Prachtige orchideeën en allerlei varens staan hier te genieten, de lucht is fris en vochtig, er is zojuist volop gespreeid.

Terug op de alun-alun zien we dat er toch ook veel gebleven is van wat er vroeger was, de twee kerkjes, de apotheek Mata Hari en natuurlijk toko Oen, de beroemde banketbakkerij. "In de gordel van smaragd het enige juiste adres in de sfeer en de smaak van Tempo Doeloe" vermeldt de spijskaart. Je kan er wegzakken in met plastic overtrokken zitjes uit de jaren vijftig (gruwelijk lelijk, maar o zo nostalgisch), of gewoon aan een tafeltje gaan zitten voor wat toko Oen denkt dat een hollands kroket is. Een groepje wat oudere indonesische dames zit te genieten van hun thee en kuekue, de tijd staat hier echt stil. Dat gevoel krijg je ook bij de Jalan Ijen, vroeger de Ijen-boulevard, de mooiste woonstraat van Malang en misschien wel heel Java. Grote hollands huizen, een goed verzorgde groenstrook die de twee rijbanen scheidt, een mooi betegeld voetgangerspad met kolossale palmen in dubbele rijen, prachtige lantaarnpalen.(foto)

(Jalan raya Ijen – linker rijbaan)

Ja, hier woont de elite van Malang en die heeft nog steeds geld over voor een fraaie woonomgeving.

Maar ook buiten dit visitekaartje van de stad lijkt Malang nog erg op het rustige, vriendelijke stadje dat het vroeger was. Alleen jammer van de alun-alun.

Het bergdorpje Batu ligt even buiten Malang en biedt een aardige waterval, een moeilijk te verklaren levensgroot beeld van een zwartbonte koe (ergens op een kruispunt), en een mooie overdekte pasar. Die laatste zal me altijd blijven omdat ik daar ons kleingeldprobleem tijdelijk kon oplossen.

Bijna iedereen in Indonesië is miljonair: een miljoen rupiah vertegenwoordigt een waarde van ongeveer 100 euro, het bedrag dat een gezin minimaal maandelijks nodig heeft om een beetje fatsoenlijk rond te komen. De tourist met z'n waardevolle dollars en euro's is triljonair.

Overal zijn banken met geldautomaten en die hebben een eigenaardigheid: ze verstrekken maar 1 soort biljetten, flappen van 20.000 of 50.000 of 100.000 rupiah. Als je even een miljoentje moet tappen is de neiging groot te kiezen voor de honderdduizendjes, want wat moet je met een stapel van 50 biljetten van 20.000?

Die fout maken we maar één keer.

Want je merkt het al snel, er is in Indonesië schaarste aan biljetten van 1000,

5000 en 10.000 rupiah.

Misschien zijn ze te duur om te maken in verhouding tot de waarde die ze vertegenwoordigen. Een twintigduizendje klein maken is al moeilijk, maar grotere biljetten krijg je vaak niet gewisseld.

Het klein krijgen van die biljetten wordt daardoor een dagtaak: als toerist wil je graag tips geven aan de dienstbaren in hotel en onderweg en dan zijn juist de duizendjes en vijf- en tienduizendjes heel nuttig.

Maar niemand wil ze kwijt en zelfs bij een supermarkt vertikt de caissière een groot biljet te wisselen als ze vermoedt dat we ook kleinere hebben. Slechts een enkele keer kun je het afdwingen. Op de pasar van Batu koop ik een shirt voor 35.000 rupiah. Ik heb nauwelijks afgedongen en dat maakt het moreel gerechtvaardigd dat ik het oude verkoopvrouwtje achter de toonbank voor het blok zet: ik geef haar een biljet van Rp 50.000 met de mededeling: "kleiner heb ik het niet". Na een blik van wanhoop pakte ze tenslotte met grote tegenzin haar geheime voorraad en telde 15 briefje van duizend voor me uit, het ene nog ouder en smeriger dan het andere. Erg aardig was het niet van mij, maar ik kon mijn geluk niet op: een voorraadje voor enkele tips!

Op naar Pujon, niet vanwege dat dorpje maar vanwege de rit er naar toe, het wat mij betreft mooiste stukje van Oost-Java. De weg kronkelt zich langs de bergwand en je rijdt langs en soms over een riviertje. Sawahvergezichten, het rivierdal met de grote gladgewassen stenen in de deels droogevallen bedding, de bossen, dit landschap heeft alles wat het oog kan bekoren.

En plotseling stopt onze chauffeur. Een echte jeep uit de oorlog, wijst hij. We staan bij wat een oorlogsmonument blijkt te zijn: de status quo lijn uit 1948. Hier hebben het Nederlandse en Indonesische leger een bestand gesloten: de Nederlanders aan deze zijde van de imaginaire lijn, de Indonesiers aan de Pujon-kant. De bestandslijn is aangegeven op een grote metalen balk met een pijl voor de Nederlandse kant en een andere voor de Indonesische.

De herinnering wordt heden ten dage levend gehouden door een authentieke Willys Overland jeep op een voetstuk, en een dramatisch geschilderd tafereel over hoe de Nederlandse militairen verjaagd zijn.

De status quo-lijn (boven), het tafereel en de jeep (onder)

Ik realiseer me plotseling dat ik alweer een paar weken bezig ben mijn koloniale jeugd op te roepen en te zoeken naar dingen van vroeger, de goede oude tijd van Nederlands-Indië. Heimwee en nostalgie zijn legitieme gevoelens als je je jeugd in dit paradijs hebt doorgebracht, maar het was natuurlijk lang niet voor iedereen een goede tijd. Veel huizen in Indonesië dragen de datum 17-8-45, men is terecht trots op het veroveren van de onafhankelijkheid. Op pleinen en bij overheidsgebouwen zie je vaak beelden van militaire helden die met streng gebaar de kolonialen de deur wijzen. Gelijk hadden ze. Maar gelukkig mogen we nu als toerist weer een beetje bijdragen aan de welvaart van het land. En ons stiekem toch weer thuis voelen.

Hans Vervoort

(Dit stuk verscheen in het tijdschrift Moesson, maart 2004)